

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŹNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 8, 2020

JOLANTA CHWASTYK-KOWALCZYK

UNIWERSYTET JANA KOCHANOWSKIEGO, KIELCE
POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŹNIE, LONDYN

**ARCHITEKTURA WYOBRAŻONA. 80 LAT
POLSKIEGO UNIWERSYTETU NA OBCZYŹNIE,
RED. JUSTYNA GORZKOWICZ, PUNO PRESS,
LONDYN, 2019, 115 S. [1 NLB.],
ISBN 978-1-9160592-0-7**

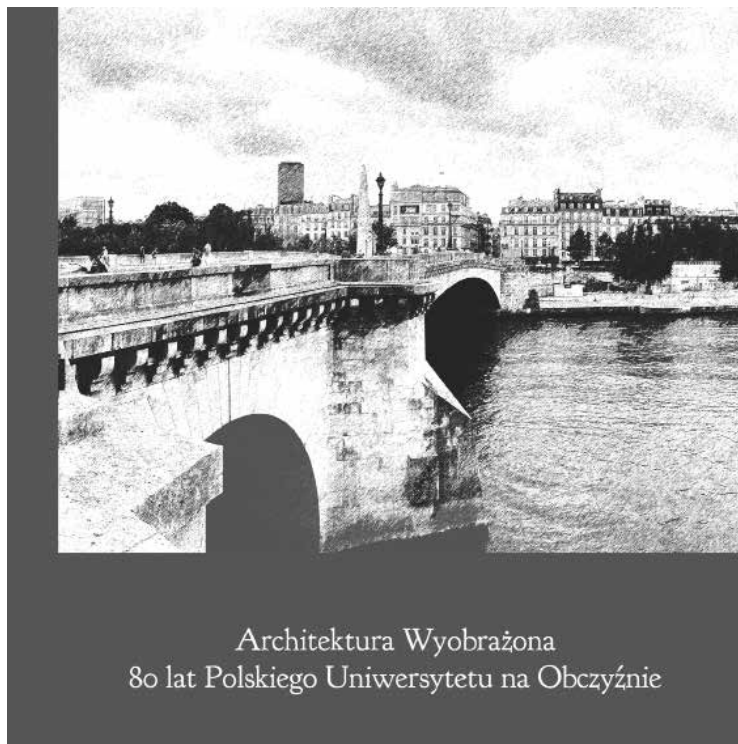
Kiedy 1 grudnia 1939 roku nasi uchodźcy wojenni powołali do życia uczelnię Polski Uniwersytet za Granicą i urządzili uroczystą inaugurację roku akademickiego 20 stycznia 1940 roku we Francji, nikt nie przypuszczał, że placówka ta przetrwa aż do XXI wieku. W październiku 2019 roku w Londynie społeczność akademicka: uczeni, studenci, doktoranci i sympatycy tego najmniejszego uniwersytetu na świecie uroczyście obchodzili jubileusz 80 lat istnienia Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie (PUNO), bo taką nazwę przyjęto po przeniesieniu uczelni na grunt brytyjski.

Obok uroczystej inauguracji nowego roku akademickiego, konferencji poświęconej ciągłości nauki polskiej na emigracji, wspaniałej wystawy audiowizualnej (w POSK-u) pokazującej 80 lat tradycji nauki polskiej na obczyźnie, balu, otrzymaliśmy niecodzienną publikację odzwierciedlającą specyfikę PUNO i związanych z nim ludzi, która jest integralną częścią wspomnianej nowatorskiej ekspozycji – *Architektura wyobrażona. 80 lat Polskiego Uniwersytetu na*

Obczyźnie pod redakcją Justyny Gorzkowicz. Książka pokazuje, jak różne fale emigracji polskiej, najpierw tuż powojennej, czyli byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych, kolejno pokolenia emigracji lat 80. XX wieku, czyli „solidarnościowej”, oraz poakcesyjnej, czyli tej przybyłej do Wielkiej Brytanii po maju 2004 roku, widzą swoją polskość i odmiennie definiują swoje względem niej zobowiązania. Jednak wszystkich tych ludzi łączy polska kultura, z jej nauką, sztuką i językiem. Jak słusznie napisała we *Wstępie* Ewa Kącka, *PUNO jest bastionem starań o kontynuację obecności Polaków i ludzi o polskich korzeniach w Wielkiej Brytanii, ale i na świecie* (s. 6).

Publikacja dzieli się na dwie części. Pierwszą z nich, zatytułowaną *Architektura wyobrażona*, rozpoczyna artykuł pt. *Miejsca tożsamościowe Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w perspektywie architektury wyobrażonej* autorstwa Justyny Gorzkowicz. Autorka ukazuje w nim, że PUNO przez dziesięciolecia tworzyły nie mury, a idee. Ta tułacza uczelnia, ze zmiennymi wydziałami, strumieniami uczonych różnych specjalności oraz studentów była zawsze niezależna od różnych opcji politycznych, finansowania i grup nacisków. Przyświecała jej nieustannie idea uprawiania wolnej nauki. Gorzkowicz przywołała miejsca, gdzie miała siedziby uczelnia: Biblioteka Polska w Paryżu, rozproszenie wydziałów w Wielkiej Brytanii na różnych uczelniach brytyjskich w latach 1941–1952 – w Edynburgu, Liverpoolu, Oksfordzie, od 1962 roku na Princes Gardens w Londynie, wreszcie od 1974 – w Polskim Ośrodku Społeczno-Kulturalnym. Nie zapomniała o filiach PUNO: działającej w Chicago w Stanach Zjednoczonych – od końca lat 70. XX wieku po początek lat 90. istniał oddział PUNO, przekształcony potem w Polski Instytut Nauki i Kultury w Chicago, oraz w Monachium w Niemczech – od roku 1982 do 2013 funkcjonował Wydział Sztuk Pięknych, znany jako Academia Polona Artium.

Charakter dokumentacyjny ma *Timeline. Kalendarium PUNO 1939–2019*, opracowany przez Grażynę Czubińską, Justynę Gorzkowicz, Wojciecha Klasa i Danutę Nadaj. Za taki uznać także można artykuł prof. Haliny Taborskiej, byłej rektor PUNO, zatytułowany *Polskie szkoły architektury w Wielkiej Brytanii*, w którym autorka dokonała przeglądu działania polskich wydziałów architektury na uczelniach brytyjskich od 1942 roku – na Uniwersytecie w Liverpoolu Polska Szkoła Architektury, w wyniku porozumienia zawartego między rządem polskim a Uniwersytetem w Liverpoolu, przy wsparciu rządu brytyjskiego i British Council. Poznajemy kadrę zarządzającą: pułkownika inżyniera Leopolda Torunia, we współpracy z inżynierem architektem Bolesławem Szmidem. Obaj

byli związani przed wojną z Politechniką Warszawską, a w zespole pedagogicznym znaleźli się architekci głównie z kręgu warszawskiego i w mniejszym zakresie ze środowiska lwowskiego. Głównym celem przyświecającym powstaniu placówki było wyszkolenie największej możliwej liczby architektów do momentu, gdy można będzie podjąć gigantyczne zadania odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych (s. 28). Halina Taborska opisała wkład polskich absolwentów tego wydziału w powojenny rozwój przestrzeni architektonicznej w Wielkiej Brytanii i innych krajach, programy wystawiennicze placówki, działalność zewnętrzną wykładową uczonych oraz udział w branżowych stowarzyszeniach.

Szkoła liverpoolska została przeniesiona do Londynu i umiejscowiona na Uniwersytecie Londyńskim, na którym w kwietniu 1947 roku rozpoczął działalność Polish University College, znany w środowisku polskim jako PUC. Poprzedziła to krótka działalność Szkoły w roku akademickim 1946–1947 jako Wydziału Architektury Polskiej Politechniki w Londynie. Politechnikę utworzyła Rada Akademickich Studiów Technicznych (RAST), powołana do życia dekretem Prezydenta RP z dniem 7 marca 1944 roku, a istniała do 1954. Podsumowując, autorka stwierdziła:

Charakteryzując najogólniej obecność i działalność polskich architektów w Zjednoczonym Królestwie, należy odnotować: po pierwsze, dwunurtowość – od drugiej wojny światowej działają na Wyspach pokolenia architektów polskich wykształconych w Wielkiej Brytanii oraz architektów przybywających z Polski, czasowo działających w Zjednoczonym Królestwie lub osiedlających się tu na stałe. Po drugie: kolejne fazy imigracji polskich architektów pozostawały przez dziesięciolecia w ścisłym związku z politycznymi i społecznymi przemianami w Polsce. Dziś i w przyszłości będą one, jak sądzę, motywowane sytuacją ekonomiczną i kulturą w kraju. Co najważniejsze – wkład polskich architektów w naukę i kulturę brytyjską był i jest procesem złożonym: poszerzają oni horyzonty edukacji i myśli architektonicznej w Wielkiej Brytanii, wnoszą do niej elementy polskiego budownictwa i urbanistyki oraz nowych technologii, wreszcie – wzbogacają dynamicznie rozwijający się krajobraz miejski Wysp Brytyjskich poprzez projektowanie i realizację ambitnych architektonicznie prac (s. 34).

Kolejny tekst prezentuje wszystkich 11 rektorów PUNO i ich dokonania naukowe oraz organizacyjne: Oskara Haleckiego, Tadeusza Brzeskiego, Cezarego Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz-Jędrzejewiczową, Tadeusza Józefa Sulimirskiego, Jerzego Augusta Bolesława Odrowąża-Gawendę, Mieczysława Sas-Skowrońskiego, Jana Drewnowskiego, Zdzisława Eugeniusza Wałaszewskiego, Wojciecha Falkowskiego, Halinę Taborską i Tomasza Kaźmierskiego. Biogramy opracowali: Agata Błaszczyk, Dorota Hrycak Krzyżanowska, Joanna Ogorzałek i Joanna Rachwał. Materiał ten został zwizualizowany cyfrowym kolażem i animacją multimedialną poprzez zestawienie poszczególnych portretów z opisami biograficznymi uczonych. Jak napisała we *Wstępie* tego fragmentu publikacji Justyna Gorzkowicz:

Cyfrowe kolaże zostały utworzone przez grupę artystów (w składzie Justyna Gorzkowicz, Jarosław Solecki, Olga Winiarczyk) w ramach działalności Laboratorium Lingua Brandingu w Zakładzie Współczesnej Kultury Literackiej i Artystycznej Instytutu Kultury Europejskiej Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie. Każdy obraz jest zaproszeniem do zatrzymania się i dłuższej kontemplacji. Został zaprojektowany w oparciu o zasadę szkatułkową, w myśl której po otwarciu pudełka, odnajdujemy kolejne. Musimy je otworzyć, jeśli chcemy dotrzeć do zamkniętego w szkatułce skarbu. Są to tzw. opowieści w opowieściach, w tym konkretnym przypadku, uzyskujące reprezentację ikonograficzną. Na pierwszym planie konceptualnym znajduje się historia życia rektorów. W poszczególnych kolażach odnajdziemy fragmenty bliskich im miast oraz przedstawienia tematów z życia zawodowego, czasem prywatnego (np. ulubione miejsce, kolor) (s. 39).

Część pierwszą zamyka materiał pt. *Idea żyje dzięki ludziom – animacja Jarosława Soleckiego*. Jego autorka Justyna Gorzkiewicz objaśnia:

Prezentowany w tej części publikacji materiał jest krótkim „zapisem” projektu audiowizualnego, autorstwa artysty plastyka Jarosława Soleckiego. Bazując na fotografiach, pochodzących w większości z archiwum Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie, artysta stworzył animację opowiadającą o ciągłości trwania pewnej idei (s. 67).

Odbiorca wyraźnie dostrzega, że narracja może być prowadzona na wielu płaszczyznach, zarówno językowej, jak i wizualnej. Ukazuje ona ideę, która łączyła społeczność akademicką poza Krajem – zaangażowanie pomimo trudnej otaczającej rzeczywistości, fotograficzne wycinki życia z różnych okresów funkcjonowania uczelni.

Część druga: *Pasaż artystyczny* powiela – dając dobry efekt – zamysł Krystyny i Czesława Bednarczyków, urzeczywistniony w wydawanym przez nich w Londynie latach 1966–1980 niszowym kwartalniku literacko-artystycznym „Oficina Poetów” na współistnienie poezji i prac plastycznych artystów PUNO. Wyboru utworów poetyckich poświęconych sztuce autorstwa Jana Lechonia, Józefa Bujnowskiego, Mieczysława Paszkiewicza oraz Bolesława Taborskiego dokonała prof. Halina Taborska. Materiał ten zatytułowany *Z miłości do sztuki* pokazuje kulturotwórczy charakter przedsięwzięć środowiska akademickiego PUNO, jego konwergencję. Justyna Gorzkiewicz przybliżyła sylwetki wybranych wymienionych poetów. Prezentacji wierszy towarzyszą kolorowe reprodukcje obrazów Janiny Baranowskiej, Mariana Bohusza-Szyszki, Wojciecha Falkowskiego, Karoliny Borchard i Tadeusza Ilnickiego.

Kolejno poznajemy *Sztuki Piękne na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie*, które zaistniały jako Wydział w drugiej połowie lat 70. XX wieku, powołany z inicjatywy Mariana Bohusza-Szyszki – wybitnego artysty i nauczyciela, znanego w środowisku twórców emigracyjnych. Justyna Gorzkiewicz zwróciła uwagę na niesprzyjające warunki do tworzenia zwartego środowiska artystycznego na obczyźnie, do których należały: brak stałego źródła finansowania, brak lokali na pracownie, rozproszenie kadry wykładowej i studentów, problemy językowe. Polskie wydziały artystyczne na obczyźnie były typowymi jednostkami „latającymi”. Autorka opisała Wydział Sztuk Pięknych PUNO w Londynie wraz ze Szkołą Malarstwa Sztalugowego prof. Mariana Bohusza-Szyszki, którego początki sięgają II wojny światowej – jeszcze w ramach 2. Korpusu we Włoszech; Filii w Monachium – Studium Grafiki Artystycznej, czyli Akademia Polona Ar-

tium, powstała w latach 80. XX wieku; działający od 1 lipca 1990 roku w Londynie Polski Instytut Artystyczny (PIA). I jak czytamy:

W założonym w 2007 roku przez Halinę Taborską (wieloletnią rektor PUNO) Instytucie Kultury Europejskiej pod kierownictwem prof. Ewy Lewandowskiej-Tarasiuk działa Zakład Współczesnej Kultury Literackiej i Artystycznej. Wśród tematów przewodnich tegoż znajdziemy poszukiwanie związków tematycznych i estetycznych artystów polskich (muzyków, literatów, plastyków, filmowców etc.) ze znanymi w kulturze różnych narodów wątkami antropologicznymi. W obrębie refleksji badawczej swoje miejsce mają tematy z pogranicza semiotyki kulturowej, historii sztuki, muzykoznawstwa, literaturoznawstwa, komunikacji interpersonalnej oraz antropologii nowych mediów. Działa tu też Laboratorium Lingua Brandingu, które zajmuje się interdyscyplinarnymi badaniami nad zachowaniami człowieka w sieci pod kątem wpływu języka audiowizualnego z uwzględnieniem różnic kulturowych. Zakład prowadzi także działalność artystyczną, wystawienniczą i graficzną; jej wyniki można oglądać w niniejszej książce (s. 103).

Historyk sztuki Barbara Czubernat, prywatnie córka Leona Jończyka, pogłębiła temat: *Akademia Polona Artium w Monachum, Wydział Sztuk Pięknych Polskiego Uniwersytetu w Londynie. Narodziny i działalność*. Ustaliła, że

w 1981 roku na wniosek prof. dr. Bohusza-Szyszki Polski Uniwersytet w Londynie powołał Leona Jończyka na stanowisko profesora zwyczajnego i kierownika Departamentu Grafiki. Powierzył mu także misję stworzenia filii Uniwersytetu w Monachium, gdzie już od roku akademickiego 1973/1974 pracował polsko-niemiecki zespół dydaktyczny, zwany APA – Akademia Polona Artium (s. 107).

W jej ramach działał Wydział Grafiki Klasycznej i Technik Komputerowych. Cele były takie same jak innych placówek: przełamywanie barier narodowościowych, wspólne eksperymentowanie, szukanie nowych środków wyrazu artystycznego ponad wszelkimi podziałami, a także propaganda na świecie wiedzy o polskiej kulturze i sztuce. Akademia przetrwała 36 lat, kształciła 1600 studentów w zakresie malarstwa, grafiki, fotografii, grafiki komputerowej, historii kultury polskiej i historii sztuki. Dyplomy bakałarza i magistra uzyskało około 50 absolwentów 30 narodowości. Zamknęła swoją działalność z powodu braku środków finansowych.

Ta wyjątkowa, niebanalna książka okolicznościowa ma piękną okładkę autorstwa Olgi Winiarczyk, wykorzystującą fotografię z Archiwum PUNO, autorstwa Romana Mazura w szaro-zielono-czarno-białym kolorystyce z tłem Paryża, widzianego z mostu Pont de la Tournelle. Przepływająca pod nim Sekwana

przywołuje skojarzenie upływu czasu, choćby sprzed 80 laty zaistnienia Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie...

Książka ujrzała światło dzienne dzięki wsparciu finansowemu wielu instytucji i osób prywatnych: The de Brzezie Lanckoroński Foundation, Polonia Aid Foundation Trust, prof. Jerzy Wojtczak-Szyszkowski, Adam Cedro, Pewne Wydawnictwo, Rodzina Państwa Muraszków, Polish Village Bread, Maciej Borzęcki, Maria Dowgiel i Janina Janczewska. Z uwagi na niedostępność publikacji – wydana tylko w 50 egzemplarzach stała się białym krukiem – podjęto decyzję o umieszczeniu jej w internecie.